

Департамент культури і туризму
Полтавської обласної державної
адміністрації
Полтавська обласна бібліотека
для юнацтва імені Олеся Гончара

«Титани, які зміцнюють націю»

НАЗВАНИЙ ІСТОРІЄЮ МУДРИМ

До 1040-річчя від дня народження

Ярослава Мудрого

Бібліографічна розвідка

УДК 01:94(477)''10/11''Мудрий
Н-19

Упорядник: Картальова Любов Іванівна

Названий історією Мудрим. До 1040-річчя від дня народження Ярослава Мудрого : бібліографічна розвідка / упоряд. Л. І. Картальова ; обласна бібліотека для юнацтва ім. Олеся Гончара. – Полтава, 2018. – Вип. 1. – 24 с. – (Серія «Титани, що зміцнюють націю»).

Бібліографічна розвідка присвячена Київському князю Ярославу Мудрому.

Через відсутність справжніх достовірних джерел про видатну особистість, у тексті можуть бути неточності і розбіжності. Матеріал не є вичерпним. Видання адресоване молоді, бібліотекарям, всім читачам, хто хотів би поглибити свої знання з історії України та про її видатних українців.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
1. БІОГРАФІЯ	5
1.1. Батьки. Дитячі роки	5
1.2. Новгородський період князювання.....	6
1.3. Битва за Київський престол	7
1.4. Шлюби, діти та династичні зв'язки	8
1.5. Смерть і місце поховання великого князя	9
2. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІТЬ Я. МУДРОГО.....	11
2.1. Києво-Візантійські стосунки.....	12
3. БУДІВНИЧИЙ ДЕРЖАВИ КИЇВСЬКА РУСЬ.....	13
3.1. Духовне і культурне будівництво	13
3.2. «Руська Правда»	14
3.3. Заснування Київської митрополії	14
3.4. Освіта	15
3.5. Бібліотека Ярослава Мудрого	16
4. ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО	17
5. ЛІТЕРАТУРА ПРО ЯРОСЛАВА МУДРОГО	18
6. ЦИТАТИ ПРО ЯРОСЛАВА МУДРОГО.....	22

ПЕРЕДМОВА

*Його часи, його порядки зісталися на цілі століття
потім взірцем, правилом, основою для всяких розпоряджень,
а все його князювання – світлою і щасливою добою...
супроти пізніших бід, які впали на Україну потім.
М. Грушевський*

З 2018 року бібліотека започатковує серію видань «Титани, які зміцнюють націю» про видатних людей, які присвятили своє життя становленню і розвитку нашої української землі, української держави, її економічному і культурному будівництву. Перший випуск присвячений видатному державному діячеві і полководцю Київської Русі великому київському князю Ярославу Мудрому.

Тільки три самодержці за історію людства отримали до своїх імен епітет «Мудрий». Це візантійський імператор Лев VI, французький король Карл V та київський князь Ярослав. Саме цей князь створив Київську Русь як державний організм. За роки його правління Київська держава досягла найвищого рівня свого розвитку, могутності, здобула авторитет у середньовічному світі. Це був видатний державний діяч і полководець, книголюб і будівничий, мудрець і філософ XI століття. Ярослав Мудрий створив державу, яка була в три з половиною рази більшою за територію сучасної України, побудував десятки храмів і міст, навчив ціле покоління читати і писати.

Новгородці дали йому ім'я Правосуд, скандинави називали Скупим за незчисленність багатств і вражаючу простоту в побуті, русичі за цікавість до книг прозвали Книжником, а за богомільність і розбудову церков – Церковником. Пізніше за культурно-освітню роботу нарекли його Мудрим, підкресливши цим іменем силу його розуму. Всі ці імена київський князь Ярослав зажив заслужено в ознаменування своїх великих діянь.

БІОГРАФІЯ

Подавати біографічні дані Ярослава Мудрого непросто. Мало справді достовірних джерел, та і вони є суперечливими, плутаними і неповними. Зіставлення давньоруських, візантійських, арабських, скандинавських, німецьких джерел дають змогу окреслити життєвий шлях Великого Князя, але і такі відомості потребують до себе критичного ставлення, постійного аналізу. Невідома навіть точна дата його народження. А в літописах і джерелах Східної Європи згадується він як «конунг Ярицлейв».

Батьки. Дитячі роки

Батько Ярослава – князь Володимир Хреститель (948–15.07.1015). Мати – Рогнеда, дочка полоцького князя язичника Рогволода. У свій час вона відмовила князю стати його дружиною. Розлючений, він розпочав війну і переміг. Як свідчать літописи, Володимир, здолавши Рогволода, на його очах і на очах матері згвалтував їх дочку, потім убив обох батьків, а дівчину зробив своєю дружиною. Згодом княгиня Рогнеда народила чоловікові синів: Ізяслава, Мстислава, Ярослава, Всеволода. За іншими джерелами Ярослав не був сином Рогнеди.

Дитячі роки Ярослав провів у селі Предславине, яке належало його матері, на березі річки Либідь поблизу Києва. Ріс із матір'ю. Хлопчик страждав від уродженого підвивиху в правому тазостегновому суглобі (за даними анатомічного дослідження кістяка князя, здійсненого 1939 р.) Така хвороба не дає можливості ходити, спричиняє сильний біль, ускладнює життя. Літописні джерела свідчать, що до 10 років він і не ходив. 988 року десятилітній княжич дізнався від засмученої матері, що батько вирішив остаточно розлучитися з нею. Вражений лихою звісткою, він уперше став на ноги. Це була перша його перемога над самим собою, над своїм болем.

Вдома, у Києві, Ярослав після «зцілення» учився мистецтву воїна-дружинника, володінню мечем і луком, бойовим конем – у сідлі забувалася кульгавість, почував себе нарівні з іншими княжичами й дружинниками. Був сухорлявим, рухливим і невтомним у змаганнях, навчальних боях. Хоча, часто відчував глузування, насмішки. Як і брати, вивчився читати грецькою і латиною.

За характеристикою літописця, розум у молодого Ярослава «був добрий і на раті він був хоробрим». Юнак здобув гарну освіту, навчався в одній із шкіл для

дітей привілейованих верств, заснованій його батьком. Невдовзі батько почав долучати сина до державних справ і відрядив його княжити до Ростова. Таким нехитрим способом прикривалося заслання його матері перед одруженням із візантійською царівною Анною та прийняттям християнства. Мати Ярослава Рогнеда повернулася до Полоцька, де стала черницею. Після запровадження християнства як державної релігії, Ярослав прийняв хрещення у Києві і дістав ім'я Георгій (Юрій). По смерті старшого сина великого князя Володимира – Вишеслава (1010) Ярослав почав княжити у Новгороді.

Новгородський період князювання

На той час Новгород був значним поселенням, другим за значенням містом Київської Русі. Чверть століття правив Ярослав на новгородському престолі, проводячи свою незалежну політику. Княжий двір одержав назву «Ярославове дворище». Під час розкопок у Новгороді археологи знайшли єдиний поки екземпляр свинцевої печатки Ярослава Мудрого, підвішеної колись до княжої грамоти. На одному боці зображений святий Георгій, на другому – людина в плащі і шоломі, порівняно молода, з вусами але без бороди. А також написи від погрудної фігури «Ярослав. Князь Русский». Князювання Ярослава було мирним і без значних потрясінь. Та новгородське боярство і купецтво мріяло про відновлення своїх вольностей. 1014 року, прагнучи утвердити незалежність Новгорода від Києва, Ярослав відмовився сплачувати батькові щорічну данину. Бо з трьох тисяч гривень, які князь збирав з новгородців, дві тисячі мав відсилати в Київ. Історики вважають, що такі дії Ярослава були ще пов'язані із намірами Володимира передати престол одному з його молодших синів, ростовському князю Борису, котрого останнім часом він наблизив до себе, передавши командування князівською дружиною. Це означало визнання Бориса спадкоємцем. Були ще глибші причини незгоди між Ярославом і батьком, бо діти Володимира були від різних матерів, а Бориса і Гліба народила царівна, і він з нею вінчався по-християнськи.

За непослух у сплаті данини Володимир, князь Київський, розлютився на Ярослава і зібрався йти походом на Новгород, але захворів.

Щоб протистояти батькові, новгородський князь звернувся по допомогу до варягів. В цей час на Київ напали печеніги, і армія Бориса пішла на них у наступ.

Варяги ж від бездіяльності почали безчинствувати у Новгороді. Не витримавши знущань, новгородці за одну ніч перебили їх. Князю Ярославу це не сподобалось, і він запросив представників новгородської знаті на перемовини, пообіцявши їм прощення. Але слова свого не дотримав і жорстоко розправився з ними. Незабаром Ярослав отримав листа від сестри Предслави, в якому вона повідомила, що батько помер. Смерть не допустила Володимира до війни з сином, і

кривавої битви не відбулося. За свідченнями літописів, ця звістка змусила новгородського князя переглянути свої дії, попросити вибачення у новгородців і заключити з ними мирний договір, пообіцявши плату за кожного вбитого. Це був черговий дипломатичний його досвід. Новгородці пішли за Ярославом, і в подальшому завжди підтримували свого князя, але в тому була і їхня вигода. Князь, зобов'язаний їм за свій успіх, дав пільгову грамоту, що визволяла новгородців від влади Києва, і Новгороду з його землею було повернуто самостійність.

Битва за Київський престол

Першим про смерть батька дізнався третій син Володимира, Святополк, і сів на престол у Києві, організувавши убивство братів Бориса, Гліба і Святослава. Для Ярослава почалися довгі роки боротьби за київський престол. Ця боротьба тривала чотири роки. 1016 року з новгородською та найманою варязькою дружиною розбив війська Святополка Окаянного, відновив справедливість і законним шляхом здобув великокнязівський престол. За цю перемогу князь щедро нагородив новгородців, давши кожному воїну по 10 гривень (так свідчать літописи). Але вже 1018 року Святополк Окаянний привів на Русь польські війська на чолі з Болеславом Хоробрим, які перемогли дружину Ярослава, захопили Київ. Завойовники повелися жорстоко. Міста і села пограбували, багато полонених було забрано до Польщі, зокрема, першу дружину Анну, сестер та мачуху Ярослава. Болеслав, замість того, щоб віддати престол своєму зятеві, сам намірявся його зайняти. Обурені кияни почали вбивати поляків. Ярослав перебував у цей час у Новгороді і мав намір тікати «за море». Новгородці ж на чолі з посадним Костянтином Добринічем заявили йому, що будуть боротися і допомагати йому у боротьбі.

Ярослав вдруге зібрав військо, ретельно і виважено готуючись до реваншу. Війська противників зішлись весною 1019 року біля ріки Альта, де колись загинув один з їхніх братів, Борис. Тричі сходилися в січі і у третьому бою Ярослав здобув перемогу. Протистояння Ярослава і Святополка справило сильне враження.

Про ті події складено багато пісень, дум, легенд. Цього ж 1019 року Ярослав одружився на дочці Шведського короля Олафа Шетконунга – Інгігерді. На Русі її охрестили Іриною. Ставши володарем більшої частини батьківської держави, Ярослав, імовірніше, не збирався воювати за решту руських земель, що були в руках інших володарів. Але 1021 року полоцький князь Брячислав несподівано напав на Новгород, пограбував місто і багатьох містян взяв у полон.

Ярослав зі своїм військом вибили нападників і визволили полонених. Щоб запобігти подальшій тривалій війні з небезпечним противником, київський князь уклав мирну угоду з половцями, передавши їм міста Усвіт і Вітебськ.

У 1023 році молодший брат Ярослава, Мстислав Володимирович, який сидів на престолі у Тмуторокані, прибув до Києва з військом із наміром бути у ньому князем. Кияни не пустили Мстислава і тому довелось відступити до Чернігова. Декілька років продовжувалась боротьба братів. 1026 року між ними була укладена мирна угода, згідно з якою Русь мала нову організацію влади – дуумвірат. Лівобережжя збереглося за Мстиславом, а правобережжя – за Ярославом. Упродовж 1026-1036 років брати ділили управління державою: спільно вирішували головні державні питання, що стосувалися всієї Русі, спільно здійснювали воєнні походи. Разом з Мстиславом взяли Белз у Галіції, відвоювали Перемишль і Червен у поляків, полонивши велику кількість людей. Після одного з численних військових походів до Балтійського помор'я Ярослав заснував на березі Чудського озера місто Юр'їв, нині естонське місто Тарту. 1034 року Ярослав поставив на новгородський престол свого сина Володимира (а по його смерті в 1052 році – сина Ізяслава). Сам до Києва переїжджати ще не наважувався.

1036 року Мстислав несподівано помер. Дітей у нього не було. Побоюючись за київський престол, Ярослав заточив найменшого брата із Володимировичів, псковського князя Судислава, у в'язницю, де той пробув 22 роки. Після цього переїхав із Новгороду у Київ і став одноосібним правителем Руської землі.

Шлюби, діти та династичні зв'язки

Перша дружина (до 1019 р.) – імовірно, норвежка на ім'я Анна. Мав з нею сина Іллю. 1018 року вона була захоплена в Києві в полон польським королем Болеславом Хоробрим разом з сестрами та мачухою Ярослава і назавжди відвезена до Польщі.

Друга дружина (з 1019 р.) – Інгігерда (у хрещенні Ірина, в чернецтві, можливо, Анна), дочка короля Швеції Олафа Шетконунга. Вона стала справжнім благом для країни, зіграла не останню роль як у розвитку міжнародних зв'язків, так і в релігійних питаннях. Зокрема, саме вона заснувала у Києві жіночий монастир. Їхні діти роз'їхалися по всій Європі:

Сини:

1. Ілля (до 1018-?) – можливий син Ярослава Мудрого від першої дружини, відвезений до Польщі. Гіпотетичний князь Новгороду.
2. Володимир (1020-1052) – князь новгородський.
3. Ізяслав (Дмитро) (1024-1078) – одружився з сестрою польського короля Казимира I – Гертруді.

4. Святослав (Микола) (1027-1076) – князь чернігівський, припускають, що одружений був двічі: перший раз на Кілліком (або Кікілії, Цецилії), невідомого походження; другий раз імовірно з австрійською принцесою Оді, дочкою графа Леопольда.
5. Всеволод (Андрій) (1030-1093) – одружився на грецькій царівні (імовірно дочці візантійського імператора Костянтина IX Мономаха), від шлюбу з якою народився князь Володимир Мономах.
6. В'ячеслав (1033-1057) – князь смоленський.
7. Ігор (1036-1060) – князь волинський. Деякі історики відводять Ігорю п'яте місце серед синів Ярослава, зокрема, спираючись на порядок перерахування синів у звістці про заповіт Ярослава Мудрого і звістку про те, що по смерті В'ячеслава в Смоленську Ігор був виведений з Володимира («Повість временних літ»).

Дочки:

1. Єлизавета. Стала дружиною норвезького короля Гаральда Суворого.
2. Анастасія. Стала дружиною короля Угорщини Андраша I. У місті Тихонь, на березі озера Балатон, в честь них названа церква і встановлено пам'ятник.
3. Анна. Вийшла заміж за короля Франції Генріха I. У Франції вона стала відома як «дочка короля Русі Анна». У Франції, в м. Санліс Анні встановлений пам'ятник.

Існують гіпотези, що у Ярослава Мудрого була ще одна дочка – Агата, яка стала дружиною Едуарда, спадкоємця престолу Англії.

Смерть і місце поховання великого князя

Правив Ярослав Мудрий 37 років. Останні роки провів у Вишгороді. Можливо тому, що там були поховані брати Борис і Гліб. А незадовго до смерті розділив руські землі між синами Ізяславом, Святославом, Всеволодом, Ігорем та В'ячеславом і дав їм духовний заповіт, головний зміст якого сконцентрувався в таких словах: «Якщо будете в ненависті жити, у сварках та бійках, то самі загинете і втратите землю своїх батьків та дідів, котрі здобували її трудом своїм великим. Тож слухайте брат брата, пробувайте мирно...».

Помер Ярослав Мудрий у Вишгороді 20.02.1054 року на руках сина Всеволода, переживши на 4 роки свою дружину Інгігерду (Ірину) та на 2 роки старшого сина Володимира. Похований був у Софії Київській, в 6-тонній мармуровій труні святого римського папи Климентія, яку вивіз його батько Володимир Святославович із завойованого ним візантійського Херсонеса.

Впродовж століть реліквія перебувала в Софійському соборі. 1934 року це

культове приміщення стало музеєм і собор став доступним для відвідувачів. Невдовзі саркофаг Ярослава Мудрого за санкціями вищого радянського керівництва було відкрито, і його останки перевезено для досліджень до Ленінградського інституту етнографії та антропології. З них склали два скелети – чоловічий і жіночий. Експертиза дала підстави вважати, що чоловічий скелет належить Ярославу Мудрому. Пізніше встановили, що жіночий належить дружині Інгігерді. За чоловічими останками російський радянський антрополог і скульптор Михайло Герасимов (1907-1970) відтворив імовірний портрет Ярослава Мудрого (за його черепом), який вважається канонічним. 1940 року кістяки з саркофагу київського князя були повернені у фонди музею «Софія Київська». Періодично останки князя кілька разів досліджували, і тому важко встановити їх теперішнє місцезнаходження.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Я. МУДРОГО

*І в дорослому, і в похилому віці,
вже як верховний володар Русі,
він вкрай неохоче сідав на коня
і лише в разі особливої потреби
брав участь у походах.*

М. Брайчевський

1036 року у вирішальній битві з печенігами, що знову дійшли до Києва, Ярослав здобув перемогу, якою надовго забезпечив спокій на руському порубіжжі.

Зміцнюючи південні кордони Русі, продовжував справу свого батька і будував на межі зі степом величезні й довгі земляні вали, оборонні лінії, міста над ріками Рось і Трубіж: Корсунь, Канев, Переяслав, а також другу фортифікаційну лінію над Сулою: Лубни, Лукомль, Воїнь. У 1038-1042 роках Ярослав провів успішні походи проти литовських племен – ятвягів, проти прибалтицько-фінських племен ямь і чудь, відбувся водний похід на суднах у Мазовію. Війська київського князя допомогли онуку Болеслава Хороброго Казимиру зайняти польський королівський трон. Володіння Київської держави за Ярослава простяглися від Балтійського до Чорного моря та від ріки Оки до Карпатських гір.

1043 року син Володимир здійснив похід на Константинополь, який закінчився невдало. Лише 1046 року, завдяки мудрості Ярослава, Русь уклала з Візантією мирний договір. На знак поновлення дружніх зв'язків між двома країнами влаштували шлюб візантійської принцеси, дочки Костянтина Мономаха і четвертого сина Ярослава – Всеволода. 1053 року у подружжя народився син, якого назвали на честь діда Володимиром. Це був майбутній великий київський князь Володимир Мономах.

Отже, зовнішня політика Ярослава не обмежувалася військовими походами. Багато питань вирішувались дипломатичним шляхом, або за допомогою династичних шлюбів.

Польський король Казимир взяв за дружину сестру Ярослава – Марію, яка стала польською королевою Добронегою.

Паралельно син Ярослава Ізяслав одружився на сестрі Казимира Гертруді (на знак союзу з Польщею, який було розірвано 1047 року).

У часи середньовіччя ознакою могутності правлячого роду була готовність інших правлячих династій встановити з ним шлюбні зв'язки, які відігравали велику роль у зміцненні політичних, економічних та культурних контактів між державами.

Ярослав значно зміцнив міжнародне становище Київської Русі, встановивши надійні династичні зв'язки з представниками західноєвропейських королівських дворів. Як згадувалось раніше, сам одружився на дочці норвезького короля. Сучасники називали Ярослава «тестем Європи». Він проводив гідну великої держави зовнішню політику, вступивши у рівноправні відносини з головними державами середньовічного світу: Німеччиною та Візантією. Усе це засвідчує високий міжнародний авторитет Київської Русі як передової й могутньої держави, що утвердилася на очах здивованої Європи впродовж життя двох поколінь.

Відомо також, що для підтримки миру на північних кордонах, Ярослав щорічно посилав варягам по 300 гривень срібла. Плата була невелика, символічна, але забезпечувала мир з варягами і захист північних земель.

Києво-Візантійські стосунки

Відносини з Візантією стали справжнім випробуванням для Ярослава і показали його справжнім правителем Київської Русі. Вони були різноманітними: партнерство, ввічлива співпраця, конкуренція, змагання, зіткнення, зокрема, бойові. Давня Русь вела з Константинополем жваву торгівлю, регулярно надсилала туди свої посольства. На той час сусідня держава хоча і почала занепадати, але була ще достатньо сильною, і київський князь прагнув підтримувати з Імперією ромеїв більш-менш нормальні стосунки. Заслугою Ярослава було те, що він, здебільшого

не вдаючись до прямих військових зіткнень із візантійцями, гідно відповідав на виклики Древнього Риму. Проводив справді незалежницький курс щодо константинопольських цесарів, даючи у разі потреби належну відсіч і, зрештою, утвердив авторитет своєї власної Імперії, Київської Русі, у світі. І це – при великому впливі Східної Римської Імперії на Київську державу. При цьому Ярослав умів використовувати кращі культурні здобутки візантійців. Так, більшість істориків визнає,

що у спорудженні Софійського Собору в Києві брали активну участь майстри з Константинополя. Це, звісно, мало бути погоджено з князем Ярославом.

БУДІВНИЧИЙ ДЕРЖАВИ КИЇВСЬКА РУСЬ

*Ярослав над усе полишив по собі пам'ять
в Руській історії своїми справами внутрішнього устрою.*

М. Костомаров

37 років правління Ярослава Мудрого заклали міцні підвалини розвитку традицій державотворення на українських теренах. Перший досвід державного управління Ярослав здобув ще правлячи в Ростові та Новгороді. Тоді він збагатився досвідом взаєморозуміння і співробітництва з різними людьми – боярами і купцями, священиками і язичниками, ремісничими людьми й судовими чиновниками.

Духовне і культурне будівництво

У духовному змаганні з Римською Імперією підсумки досягнутого Великим Князем Київським вражають. Уже в 30-х роках Київ був великим містом. «Град Ярослава» всемеро перевищив територію «града Володимира». Він мав добротні оборонні споруди: був оточений валом – 18 метрів у ширину і близько 7 метрів заввишки, мав 4 в'їздові брами: Золота, Угорська, Лядська, Жидівська. Це було місто з величними храмами, чудовими князівськими палацами, боярськими хоромами, добротними будинками городян, діяло більше 400 церков і

8 ринків. Кияни називали Ярослава «хоромцем», охочим до будування. В пам'ять про перемогу над печенігами, що напали на Київ 1037 року, Ярослав збудував церкву св. Софії в Києві, там, де точився завзятий бій з печенігами. Церкви св. Ірини, яка також була збудована, на жаль, вже немає. Монастирем св. Юрія розширив Київ з західної сторони і поставив так звані Золоті Ворота з церквою Благовіщення над ними. На Подолі розташувалось торговельно-промислове містечко, де жили ремісники та купці. Відомий німецький середньовічний історик Адам Бременський, автор «Історії архієпископів Гамбурзької церкви» називав Київ містом, «що змагається з Константинополем, .. найславетнішим центром греків». Отже, столиця Київської держави в очах освічених європейців починає виглядати не менш як суперник самого Константинополя – столиці світової Імперії.

Давньоукраїнський князь доклав титанічних зусиль, аби його столиця уподібнилась «граду царів». З його наказу син Володимир у 1045 році збудував у Новгороді церкву Святої Софії на взірць київської, але меншу за розмірами. Ця церква стала головною святинєю Новгорода. При ньому з'явилися монети з написом «Ярославле сребро».

«Руська Правда»

Убезпечивши країну від ворога, Ярослав Мудрий навів порядок і спокій у Київській Русі. Важливу роль у зміцненні держави відіграло зведення Ярославом загальноприйнятих на той час законів до єдиної цілісної системи. Щоб суди однаково і справедливо судили, він велів зібрати всі закони і права в одну книгу, що стала збіркою всіх законів слов'янською мовою, і назвав її «Руська Правда». Окремі її статті такі: «Коли будь-хто вдарить мечем, (але не вб'є), платить 3 гривні, а потерпілому – гривню. Хто вб'є простого селянина – штраф 5 гривень, княжого слугу чи старшого дружинника – штраф 80 гривень. Якщо під час бійки вирвали жмут бороди, штраф – 12 гривень на користь князя. Якщо вибили під час бійки зуб і потекла кров з рота (доказ прямий) – штраф 12 гривень на користь князя, а потерпілому гривня...». За законом не тільки умисне вбивство, а навіть образа гідності людини каралася жорстоко. Причому, ще допускалася кровна помста – за вбивство близькі родичі жертви могли помститися і навіть убити. Величезні штрафи мали платити ті, хто наніс побої, спричинив каліцтво. Інші статті регулювали порядок відшкодування постраждалим порушеного права власності на челядь, коней, зброю, одяг та інше майно, його повернення господарю.

В окремих випадках справа розглядалася судом із дванадцяти обраних осіб. Це вже тоді було започатковано свого роду суд присяжних.

Продовжуючи адміністративну реформу князя Володимира, Ярослав розділив землі між синами Ізяславом, Святославом, Всеволодом, Ігорем та В'ячеславом, ввівши принцип старшинства у спадкуванні. Тільки-но в одному з князівств звільнявся престол, кожен брат, за задумом батька, підіймався на щабель вище, доки за чергою не досягав вершини системи – великокнязівської влади. Надаючи в такий спосіб усім синам можливість правити у Києві, Ярослав сподівався уникнути внутрішніх конфліктів і зберегти цілісність держави. Проте така його реформа проіснувала недовго.

Заснування Київської митрополії

У період правління Ярослава в Київській державі християнство утвердилось остаточно. Церква відігравала велику роль у зміцненні держави. У Суздальській

землі 1024 року він сам боровся проти поганства. Найглибше вкорінилась нова віра в Києві. При Ярославі виникли перші монастирі. В 1030 році він заснував монастир Святого Георгія, Юріїв монастир у Новгороді, Києво-печерський монастир у Києві. Були збудовані Кафедральний Собор Святої Софії та Золоті Ворота, церква Святої Ірини, храм Пресвятої Богородиці (Десятинна церква), що був оновлений за часів правління Ярослава. Збільшення єпископських кафедр вимагало установи головної кафедри над усіма, або митрополії.

Князь заснував Київську митрополію разом з будовою Святої Софії. Наказав по всій Русі «творити празник» святого Георгія 26 листопада («Юріїв день»). Видав Церковний устав, яким визначалися права церкви і духівництва. Організував підготовку церковних служителів. У 1051 році, зібравши єпископів, сам призначив митрополитом вітчизняного церковного діяча і письменника

Іларіона, вперше без участі константинопольського патріарха. Іларіон став першим руським митрополитом. Розгорнулась титанічна робота з перекладу візантійських та інших книг на церковнослов'янську та давньоруську мови.

Свою діяльність зі збирання руських земель в єдину державу Ярослав прагнув закріпити і рядом церковно-політичних актів. Першим кроком у цьому напрямку стало прагнення створити Руський пантеон святих. Одні з перших, кого йому вдалося домогтися у константинопольських патріархів канонізувати, були його брати князі Борис і Гліб. Домігшись цього, він поклав початок пантеону руських святих, але і тим самим увінчав ореолом святості і свою князівську владу.

Освіта

Книга і перо були для нього милішими меча та військового обладунку.

М. Брайчевський

Розуміючи, що для управління державою потрібні грамотні, освічені люди, князь розпорядився «збирати у кращих людей дітей і віддавати їх у навчання книжне», створювати державні школи, відкривати бібліотеки. 1028 року у Новгороді була заснована перша велика школа, в якій було зібрано близько 300 дітей священиків та старост. Пізніше уже була створена ціла мережа шкіл і бібліотек. Осередками освіти були церкви і монастирі. Так, у Софії Київській діяли бібліотека і школа, де навчали грамоти й ознайомлювали з основами тогочасних наук дітей із заможних родин, а також було спеціальне

приміщення, де перекладали твори з іноземних мов, переписували й створювали оригінальні твори давньоруської літератури, велися літописання.

Ще змалку Ярослав «до книжок виявляв завзяття, часто читаючи їх і вночі, і вдень» (за Нестором Літописцем). І в подальшому всіх вражала його велика любов до книжкової та перекладацької справи. Великі кошти витрачались на переписування книг. Біографи князя вважають, що, імовірно, він, знаючи кілька мов, і сам займався перекладами.

Бібліотека Ярослава Мудрого

Книгу на Русі називали «восьмим дивом світу». Заснувавши 1037 року Софійський собор, Ярослав Мудрий відкрив у ньому бібліотеку – розкішну, на 950 томів. Софійська бібліотека була не тільки книгозбірнею, а і книгописною майстернею. Поряд із церковними тут створювались книжки, які містили відомості зі світової історії, географії, астрономії, випускалися тут також філософські та юридичні трактати, публіцистичні твори. Саме вони стали фундаментом для перетворення Софії в центр літописання, осередок передової наукової думки.

У стінах Софії було укладено перший літописний звід 1037-1039 років, написано і проголошено знамените «Слово Іларіона», розроблено основи першого збірника державних законів «Руська правда», створено «Ізборник Святослава», написано проникливе «Послання Фомі, пресвітеру Смоленському». Зміст цих творів свідчить про те, що софійським авторам були відомі основні положення філософських вчень Гомера, Платона, Арістотеля та інших філософів давнини. Книгами бібліотеки користувався Нестор-літописець.

Доля бібліотеки до сьогодні невідома. Можливо, частина книгозбірні розійшлася по інших книгосховищах. Напевно, частина згоріла за часів страшної татарської навали 1240 року. Дослідник і церковний діяч П. Алепський, перебуваючи в Україні, писав, що в Печерському монастирі є прекрасне книгосховище з безліччю книг, яким не менше 500 років. Можливо, серед них були і книги Ярослава. Пожежа 1718 року повністю знищила книгосховище Печерського монастиря. Але у Києві є безліч підземель. Деякі дослідники вважають, що книжкове зібрання Софійського собору не загинуло, а знаходиться десь у київських печерах. Щоб знайти його, потрібен час.

А ще існує версія, що втрачена бібліотека Ярослава Мудрого стала частиною не менш легендарної бібліотеки Івана Грозного.

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Благовірного князя Ярослава Мудрого стали вшановувати на Русі одразу після його смерті.

Постановою собору Української православної церкви Московського патріархату 2004 року та Української православної церкви Київського патріархату 2008 року він визнаний святим (разом із дружиною Інгігердою).

Його уявний портрет фігурує на українських грошах. У 1995 році Указом Президента України для нагородження громадян за видатні особисті заслуги перед українською державою в галузі державного будівництва, зміцнення міжнародного авторитету України, розвитку економіки, науки, освіти, культури, мистецтва, охорони здоров'я, за благодійну, гуманістичну та громадську діяльність засновано Орден князя Ярослава Мудрого I, II, III, IV і V ступенів.

Проект одного українського телеканалу 2008 року закінчився перемогою Ярослава у конкурсі на визнання «сто великих українців».

На честь цього видатного діяча названі вулиці українських міст. У Києві така вулиця носить його ім'я ще з царських часів. 1955 року у столиці з'явився провулок його імені. Вулиці Ярослава Мудрого є у Львові, Харкові, Білій Церкві, Василькові, Жидачеві, Борщові, Лубнах та інших містах.

2007 року Харківський Національний юридичний університет отримав ім'я Ярослава Мудрого. Національна парламентська бібліотека України змінила свою назву і від 14 грудня 2016 року іменується «Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого».

Національною академією правових наук та Національним університетом «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» заснована «Премія імені Ярослава Мудрого» (2001 р.).

Великому князю Київському споруджені пам'ятники у Києві, Білій Церкві, Харкові, Чернігові. У Полтаві встановлено поруддя. В Росії споруджено пам'ятник у Ярославлі, бо вважається, що Ярослав засновник цього міста.

ЛІТЕРАТУРА ПРО ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Книги

Демиденко Г. Г. Ярослав Мудрий – Великий князь Русі : наук.-попул. нарис / Г. Г. Демиденко. – Харків : Право, 2013. – 352 с. : іл.

Духопельников В. В. Ярослав Мудрий : [наук.-попул. вид.] / В. В. Духопельников. – Харків : Час читати, 2016. – 121 с.

Загребельний П. А. Диво : роман / П. А. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2001. – 637 с.

Кочерга І. А. Ярослав Мудрий : драматична поема / І. А. Кочерга. – К. : Дніпро, 1981. – 149 с. : іл.

Толочко П. П. Ярослав Мудрий : [наук.-попул. вид.] / П. П. Толочко. – К. : Альтернатива, 2002. – 272 с. : іл. – (Особистість і доба).

Збірники

Волощенко О. Статут Ярослава Мудрого / О. Волощенко, І. Усенко // Юридична енциклопедія. – К. : Укр. Енциклопедія, 2003. – Т. 5. – С. 633-634.

Гончаров О. Уславлений в Європі / О. Гончаров // Історичний календар, 99 : наук.-попул. та літ. альманах. – К. : [б. м.], 1998. – Вип. 5. – С. 51-52.

Ємченко О. «Мудрий скарб» великого князя Ярослава / О. Ємченко // Історичний календар, 97 : наук.-попул. та літ. альманах. – К. : [б. м.], 1996. – Вип. 3. – С. 229-230.

Київська Русь за часів Ярослава Мудрого та його наступників / Петровський В. Історія України: неупереджений погляд : факти. Міфи. Коментарі / В. Петровський. – Харків. : Школа, 2008. – С. 49-56.

Князь Ярослав Володимирович // Відома і чута у всіх кінцях землі. Друга половина IX - перша половина XII ст. / упоряд. і передм. О. І. Гуржія. – К. : Україна, 1993. – С. 257-266.

Князь Ярослав Мудрий (бл. 978-1054) // 100 великих українців. – К. : Арій, 2010. – С. 24-27.

- Котляр М. Ярослав Мудрий / М. Котляр // Історичний календар, 96 : наук.-попул. та літ. альманах.– К. : [б. м.], 1995. – Вип. 2. – С. 313-315.
- Кравченко О. Утвердження християнства за Ярослава Мудрого / О. Кравченко // Історичний календар, 2000 : наук.-попул. та літ. альманах. – К. : [б. м.], 1999. – С. 274-275.
- Кухта Б. Ярослав Мудрий / Б. Кухта // Хто є хто в європейській та політичній науці : малий політологічний словник. – Львів : Кальварія, 1997. – С. 274-275.
- Саркофаг Ярослава Мудрого // Нізовський А. 100 великих реліквій і скарбів України / А. Нізовський. – К. : Арій, 2009. – С. 5-8.
- Середньовічна держава Київська Русь // Петровський В. Історія України: неупереджений погляд : факти. Міфи, Коментарі / В. Петровський. – Харків : Школа, 2008. – С. 31-82.
- Сташис В. В. Мудрий Ярослав Володимирович (прибл. 978 р.-1054 р.) / В. В. Сташис // Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети. – К. : Ін Юре, 2002. – С. 23-27.
- Ярослав // Грушевський М. Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх / М. Грушевський. – К. : Києво-Могилянська Академія, 1993. – С. 49-54.
- Ярослав Мудрий // Венцева Н. Вивчення історичних постатей на уроках історії України в 7 класі / Н. Венцева. – Харків : Основа, 2010. – С. 30-35.
- Ярослав Мудрий // Видатні постаті в історії України IX-XIX ст. : короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети. – К. : Вища школа, 2002. – С. 29-31.
- Ярослав Мудрий // Журавльов Д. В. Хто є хто в українській історії / Д. В. Журавльов. – К. : Клуб сімейного дозвілля, 2011. – С. 33 –36.
- Ярослав Мудрий : [вірш] // Олесь О. Вибране / О. Олесь. – К. : Школа, 2007. – С.157-161.
- Ярослав Мудрий (980-1054), великий князь київський, державний і культурний діяч // 100 найвідоміших українців / під заг. ред. Ю. Павленка. – К. : Компанія ОСМА, 2015. – С. 25-34.

Ярослав Мудрий // Український пантеон. – К. : Балгія-Друк, 2013. – С. 14-19.

Ярослав Мудрий // Ушаков Д. О. Видатні українці / Д. О. Ушаков. – Харків : Фактор, 2008. – С. 16-18.

Ярослав Мудрий. Великий князь Київський Ярослав Мудрий (978-1054) // Мельничук Г. 1000 незабутніх імен України / Г. Мельничук. – К. : Школа, 2005. – С. 16-18.

Ярослав Мудрий (бл. 978-1054) – державний діяч Київської Русі // Шаров І. 100 видатних імен України / І. Шаров. – К. : Альтернатива, 1999. – С. 484-488.

Ярослав Мудрий (род. в 978 г.-ум. в 1054 г.) // Харченко Т. 100 знаменитых людей Украины / Т. Харченко. – Харьков : Фолио, 2004. – С. 506-509.

Періодичні видання

Демиденко Г. Ярослав Мудрий: факти і домисли його біографії / Г. Демиденко // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 2. – С. 70-84.

Загадка бібліотеки Ярослава Мудрого. 955 лет со дня смерти Ярослава Мудрого // Все для Вчителя. – 2009. – № 3-4. – С. 160.

Конарева Л. Де перебувають останки Ярослава Мудрого? / Л. Конарева // Урядовий кур'єр. – 2012. – 15 черв. – С. 10.

Кралюк П. Змагання за Ярослава Мудрого / П. Кралюк // Дзеркало тижня. – 2017. – 12 серп. – С. 15.

Рогальчук Л. Названий історією Мудрим. До 1040-річчя від дня народження Ярослава Мудрого (978-1054) / Л. Рогальчук // Дати і події, 2018, перше півріччя : календар знаменних дат. – К., 2017. – Вип. 1. – С. 10-14.

Сюндюков І. "Щит на вратах Царгорода", або Що нам відомо про походи давньоруських князів / І. Сюндюков // День. – 2015. – 14-15 серп. – С. 8.

Сюндюков І. Переможець... у битві з собою. У чому полягала державна мудрість Великого Князя Ярослава? / І. Сюндюков // День. – 2015. – 16-17 січ. – С. 8.

Сюндюков І. Світло й тіні Другого Риму / І. Сюндюков // День. – 2015. – 22-23 січ. – С. 11.

Ткачук Н. «Якщо будете в ненависті жити, у сварках та бійках, то самі загинете і втратите землю своїх батьків та дідів...». Головним завданням Ярослава Мудрого був захист рідної землі / Н. Ткачук // Народна армія. – 2014. – 7-12 квіт. – С. 20.

Шершель Л. «Якщо ж будете ви в ненависті жити, ... то і землю батьків своїх і дідів погубите» / Л. Шершель // Демократична України. – 2013. – 1 берез. – С. 19.

Щербакова Н. Князі доби Київської Русі / Н. Щербакова // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2009. – № 3 – С. 36-37.

Юсупович А. Чи ходив Володимир Великий на/до ляхів? (польсько-руські відносини наприкінці X - початку XI ст.) / А. Юсупович // Український історичний журнал. – 2015. – № 5. – С. 43-69.

Електронні ресурси

Велична українська історія: князь Ярослав Мудрий [Електронний ресурс] // Велика Епоха [сайт]. – Текст. дані. – [Б. м.]. – Режим доступу: <http://bit.ly/2EnV9lm> (дата звернення 28.01.2018). – Назва з екрану.

Стех Я. Ярослав Мудрий: феномен князя [Електронний ресурс] // На скрижалях [блог]. – Текст. дані. – [Б. м.]. – Режим доступу: http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/09/blog-post_25.html (дата звернення 15.01.2018). – Назва з екрану.

Ярослав Мудрий (983-1054) [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека України [сайт]. – Текст. дані. – [Б. м.]. – Режим доступу: <http://bit.ly/2ErdrGv> (дата звернення 28.01.2018). – Назва з екрану.

Ярослав Мудрий [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія [сайт]. – Текст. дані. – [Б. м.], 2018. – Режим доступу: <http://bit.ly/2ltWOR9> (дата звернення 15.01.2018). – Назва з екрану.

Ярослав Мудрий [Електронний ресурс] // Моя Україна : пізнавальний інтернет-журнал [сайт]. – Текст. дані. – [Б. м.], 2016-2018. – Режим доступу: <https://myukraine.org.ua/yaroslav-mudriy/> (дата звернення 15.01.2018). – Назва з екрану.

ЦИТАТИ ПРО ЯРОСЛАВА МУДРОГО

«Заклав Ярослав місто велике, біля того міста Золоті Ворота. Заклав і церкву Святої Софії, митрополичу, потім церкву на Золотих воротах, а потім монастир Святого Георгія і Святої Ірини, і стала при ньому віра християнська плодитися і поширюватися»..

«Повість минулих літ»

«Володимир... землю зорав і розпушив її, тобто просвітив християнством. А син же його Ярослав засіяв книжними словами, а ми тепер пожинаємо, приємлемо серцем книжну науку. Велика бо користь від навчання книжного. Книги – мов ріки, які напоюють собою увесь світ, це джерело мудрості, в книгах – бездонна глибина, в книгах знайдеш велику втіху для своєї душі, бо той, хто часто читає книги, той веде бесіду з Богом і наймудрішими мужами».

«Повість минулих літ»

«Слава й сила української держави не довго по Ярославі постояла. Але хоч і впала вона, багато по ній сліду всякого – і доброго і лихого – лишилося на довгі віки. Лишилася християнська наука і віра, церква і духовенство, письменство й однакова книжна й церковна мова слов'янська по всіх землях;... лишилося однакове право і закони, однаковий лад у громаді, в управі, однакові власті; багато приподобилося до себе життя по різних українських краях і ближчими вони одні до одних себе почули. Тому ця українська, Київська держава, хоч давно пропала, має велику вагу в нашій історії».

М. Грушевський

«Блискуче і щасливе правління Ярослава залишило пам'ятник, гідний великого монарха».

М. Карамзін

Названий історією Мудрим

До 1040-річчя від дня народження Ярослава Мудрого

Бібліографічна розвідка

Упорядник: Любов Іванівна Картальова

Редактор

С. В. Сичова

Комп'ютерна верстка

О. М. Якубовський

Комп'ютерний набір

Л. І. Картальова

Відповідальна за випуск

М. Г. Максименко

Підписано до друку 16.02.2018. 24 стор. Тираж 4 прим.

Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара

36039, м. Полтава. вул. Гончара, 25а

<http://libgonchar.org>

E-mail: pobugonchara@ukr.net

